

ISSN: 2147-8465

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
KARATEKİN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Popper'ın Tarihsicilik Eleştirisi Üzerinden Fârâbî'nin Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi¹

Lutfiye KOÇ*

Öz

Popper, liberal toplum kuramını totaliter-kapalı toplumların eleştirisi üzerinden oluşturmuştur ve bu eleştiri siyaset anlayışının temeli haline gelmiştir. Bu makalede Karl Raimund Popper'ın tarihsicilik hakkındaki düşünceleri ve eleştirileri ele alınacak ve Fârâbî'nin siyaset kuramının tarihsici nitelikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle Platon, Hegel ve Marx'a yönelik eleştirileri incelenecektir. Daha sonra Fârâbî'nin toplum yapısı ve devlete dair görüşleri aktararak Popper'cı anlamda tarihsici özellikleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Tarihsicilik, Kapalı toplum, Platon, Fârâbî

¹Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Anabilim dalında 12.01.2024 tarihinde kabul görmüş, danışmanlığı Prof. Dr. Remzi Demir tarafından yapılan doktora tezinden üretilmiştir.

*Sorumlu yazar: Arş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Çankırı/Türkiye, E-posta: lutfiyekoc@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4513-5588>

MAKALE TÜRÜ	Başvuru Tarihi	Kabul Tarihi
Araştırma Makalesi	24.03.2025	09.04.2025

doi: 10.57115/karefad.1664322

Atıf: Koç, L. (2025). Popper'ın Tarihsicilik Eleştirisi Üzerinden Fârâbî'nin Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 123-143. <https://doi.org/10.57115/karefad.1664322>

Etik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir.

Yayımlanan makalenin telif hakkı CC BY-NC 4.0 lisansı altında yazarına aittir. Bu lisansın bir kopyasını görüntülemek için <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> adresini ziyaret ediniz.

ISSN: 2147-8465

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
KARATEKİN JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

An Analysis of Al-Fârâbî's Conception of the State in Light of Popper's Critique of Historicism¹

Lutfiye KOÇ*

Abstract

Popper formed the theory of liberal society through the critique of totalitarian-closed societies, and this criticism has become the basis of his political theory. In this paper, I aim to discuss Karl Raimund's and Popper's thoughts and critiques concerning historicism and then I am going to try to specify the qualities about historicism of Fârâbî's political theory. For this purpose, I will first examine Popper's criticism on Plato, Hegel and Marx. After that, I will argue Fârâbî's thoughts about social structure and state, and I will try to show his theory's features that close to Popperian historicism.

Keywords: Karl Popper, Historicism, Closed society, Plato, Fârâbî

¹This article was produced from my doctoral thesis, which was accepted by Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of History of Science on 12.01.2024 and was advised by Prof. Dr. Remzi Demir.

*Corresponding Author: Res. Asst. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Çankırı/Türkiye, Email: lutfiyekoc@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4513-5588>

ARTICLE TYPE	Received Date	Accepted Date
Research Article	03.24.2025	04.09.2025

The copyright of the published article belongs to its author under CC BY-NC 4.0 license. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>

Giriş

Karl Popper'ın tarihsiciliğe yönelik eleştirisi üzerinden Fârâbî'nin toplum ve tarih felsefesi üzerine yapılan bir değerlendirme, hem bilim ile toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hem de incelenen toplumun sahip olduğu tarihsel bakış açısını belirlemeyi sağlar. Bir toplumun tarihsel düşünce biçimini, yalnızca o toplumsal yapı üzerinden anlamak elbette sınırlı bir yaklaşım olarak görülebilir. Burada toplumsal yapıdan kastedilen, siyasi, idari, coğrafi, iktisadi ve kültürel çevre gibi bir toplumun tüm unsurlarını kapsayan bir bütünlük olup, ancak bu bütünsellik içinde bir toplumun tarihsel düşünce biçimi ortaya konulabilir. Temel olarak alacağımız tarihsicilik eleştirisi için öncelikle tarihsicilik ve tarihselcilik kavramlarının tanımlamalarını vererek aralarındaki benzerliği ya da kullanım farklarını belirtmemiz Popper'ın kitabının "*Tarihselciliğin Selaleti*" ve "*Tarihsiciliğin Sefaleti*" olarak iki farklı şekilde Türkçe'ye çevrilmiş olması nedeniyle zorunludur. Tarihselcilik, tüm tarihi olguların ve olayların benzersiz olduğunu, her durumun o döneme özgü düşüncelerle değerlendirilmesi gerektiğini ve geçmişin bugünkü ilkelerle açıklanamayacağını savunan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda tarihselcilik, tarihin önemini vurgulayan ve olayların her zaman tarihsel gelişim sürecinin bir parçası olarak görülmesinin gerekliliğini savunan görüşleri ifade eder. Aynı zamanda bir şeyin doğasının, yalnızca tarihsel gelişme bağlamında oynadığı rolüyle anlaşılabilirliğini ileri sürer (Cevizci, 2013, s. 1492). Tarihselcilik ve tarihsicilik arasında bir ayrım yapan Erich Rothacker, tarihsiciliği, Hegel ve Marx gibi filozoflarda gördüğü şekilde, evreni ve insanlık tarihini açıklamaya çalışan, filozoflara dünya tarihini anlamada ilkel bir cesaret veren, mekanik benzetmelerle kavramaya çalışan çocukça bir tavır olarak tanımlamıştır (Özlem, 2010, s. 224). Popper ise tarihsiciliğe olumsuz bir anlam yükleyerek, Rothacker'in tanımına benzer bir yaklaşım sergilemiştir.

En basit şekilde tarihsicilik, geçmişteki deneyimler aracılığıyla elde edilen bilgilerle, geleceğe yönelik tahminler yapmamıza olanak tanıyan bir yöntemdir. Tarihin belirli tarihsel ya da evrimsel yasalar tarafından yönetildiği ve bu yasalar aracılığıyla sosyal bilimlerde geleceğe dair kehanetlerde bulunma amacını güder. Bu bakımdan Popper'ın eleştirisi, doğa bilimlerinde geçerli olan yöntemin sosyal bilimler alanında da geçerli olabileceği inancı veya iddiası üzerinedir. Popper'ın doğa yasası ve toplum yasası arasındaki ayrım yaptığı nokta, tarihsiciliğin toplumsal hayatta uygulanabilirliğine dair şüpheleri ortaya koyar ve böyle bir uygulamanın hatalı olacağına dikkat çeker. Popper'a göre, bir doğa yasasının doğruluğu veya yanlışlığı bilinmiyorsa, o yasa bir hipotez olarak kabul edilir. Bu hipotez, çelişkili bir durumla karşılaşıldığında çürür çünkü varsayılan doğa yasasının doğru olmadığı, yanlış bir önerme olduğu anlaşılır. Doğa yasaları, doğaları gereği değiştirilemez, çığnenemez ya da zorla yürürlüğe konulamaz. Ancak, insan denetiminin ötesinde olan bu doğa yasalarından farklı olarak, normatif yani

toplum yasaları, hukuk alanındaki bir karar ya da ahlaki bir emir gibi, insanlar tarafından zorla uygulanabilir ve değiştirilebilir. Hakkı ya da haksız, iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilen ve toplum tarafından kural olarak benimsenmiş bu normlar, doğayı, tanrıyı ya da başka herhangi bir şeyi suçlamak yerine yalnızca insanın kendisini suçlaması gereken insan yapıları olarak tanımlanır (Popper, 2014, s. 83). Popper, doğa yasalarının toplumda geçerli olamayacağını savunur. Bu nedenle tarihsiciliği eleştirir. Özellikle Platon, Hegel ve Marx'ın yöntemlerini tarihsici olarak nitelendirmiş ve bu filozofların kullandığı akıl yürütme biçiminin yanlış ve tehlikeli olduğunu savunmuştur.

Fârâbî'nin siyaset alanındaki görüşlerinin özellikle ideal devlet tasavvurunun değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, Popper'ın mevcut eleştirileri yani Platon, Hegel ve Marx örnekleri üzerinden gitmek filozofun yönteminin niteliğini belirlemek adına daha doğru bir yol izlemek açısından tercih edilmiştir. Çünkü bu örnekler dışında bir değerlendirme yapmak, iddianın temelsiz kalmasına ve meselenin toplumsal alandaki karşılığını görmemize engel olacaktır. Dolayısıyla, benzerlik veya karşıtlık ilişkileri kurarak meseleye yaklaşmak, hem meselenin özünü belirlemek için gereklidir hem de eleştirinin doğruluğunu gösterecektir.

1. Tarihsicilik ve Popper

Karl Reimund Popper (1902-1994), siyaset alanındaki çalışmalarından çok bilim felsefesiyle tanınmıştır. Bunun temel nedeni, tümevarım yöntemini reddederek, Viyana Çevresi'nin temel ilkesi olan doğrulanabilirlik yerine yanlışlanabilirlik ilkesini benimsemesidir. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* adlı eserinde bilim felsefesine dair görüşlerini dile getirmiştir. Siyasetle ilgili düşüncelerini ise *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabında tarihsicilik eleştirisi üzerinden geliştirmiştir. Popper'ın toplum ve siyaset felsefesindeki çalışmalarında, yaşadığı dönemin izleri net bir şekilde görülmektedir. *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabının yanı sıra, *Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü*, *Bitmeyen Arayış* ve *Hayat Problem Çözmektir* adlı eserlerinde, içinde bulunduğu toplum yapısını ve dönemin etkilerini aktararak, görüşlerinin şekillenmesindeki dışsal etkileri konu olarak ele almıştır. Avusturya kökenli

Popper, eleştirilerini, her dönemde birçok düşünürü etkilemiş ve pek çok öğretinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olan Platon, Hegel ve Marx'ın toplum ve siyaset felsefelerine yönelik olarak, bu düşünürlerin tarihsici yaklaşımlarını kendi tanımı çerçevesinde ele almıştır. Tarihsiciliğin kapalı toplum yapısını oluşturacağını savunan Popper, kapalı toplumun; üyelerinin hısımlık, bir arada yaşama, ortak çabalar, ortak sevinç ve kederleri paylaşma gibi yarı biyolojik bağlarla birbirine bağlanan ve adeta bir sürüye benzeyen bir topluluk olduğunu ifade etmiştir (Cevizci, 2009, s. 1084).

Popper'a göre, kapalı veya totaliter toplumlar, Ütopyacılık ve Tarihsicilik adlı iki düşünce biçiminden beslenmektedir. Ütopyacılık, toplumu kökten ve tamamen değiştirmeyi, dönüştürmeyi ve bütünüyle yeni bir sistem kurmayı hedefleyen bir anlayış biçimidir. Tarihsicilik ise, insanlık tarihinin önceden belirlenebilecek hamlelerle, katı bir süreklilik içinde değiştiğini savunan tüm öğretilere verilen isimdir. Bu iki düşünce biçimi, kapalı toplumların oluşmasına zemin hazırlayan ideolojik temelleri oluşturur (Baudoun, 2015, s. 61). Karl Popper, kapalı toplum modelini işte bu iki temel – Ütopyacılık ve Tarihsicilik – üzerine inşa etmiş ve özellikle tarihsici bir yaklaşımı benimseyen düşünürlere, yani Platon, Hegel ve Marx'a, karşı çıkarak bu yaklaşımın sorunlu yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Popper, bu düşünürlere yönelik eleştirilerinden önce, tarihsiciliği "Toplumsal Yapıcılık" ile kıyaslamıştır. Toplumsal Yapıcılık ve tarihsicilik arasındaki farkları vurgulayan Popper, en büyük farkın toplumsal kurumlara bakış açıları olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal yapıcılık, bireylerin ve toplulukların bilinçli olarak, tarihsel süreçler ve toplumsal kurumlar üzerinde etki yaratarak değişim sağlayabileceğini savunurken, tarihsicilik ise toplumsal kurumların evrimsel ya da belirli bir tarihsel sürecin sonucu olarak geliştiğini ve bu sürecin önceden belirlenmiş olduğunu öne sürer. Tarihsici, kurumlara; tarihleri, kaynakları, gelişmeleri ve geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkiler açısından bakarak değerlendirirken, toplumsal yapıcı, toplumun temelini oluşturan kurumların, amaca uygun hizmet edip etmediğine odaklanmaktadır. Toplumsal yapıcı için gereken bilgi, geçmişteki olaylardan ziyade, insanların istekleri ve amaçları doğrultusunda toplumun kuruluşunu ve gerektiğinde değişimini sağlamak için gerekli olan olgusal bilgidir. Yani, toplumsal yapıcı geçmişe odaklanmaktan çok, mevcut toplumsal yapının nasıl şekillendirileceği ve toplumun ihtiyaçlarına nasıl hizmet edeceğiyle ilgilenir (Popper, 2014, s. 52). Yani, toplumsal düzen için gerekli olan bilgi, zamanın ve şartların durumuna bağlı olarak değişime açık ve güncel olan bilgidir.² Bu bilgi, toplumun ihtiyaçlarına ve amaçlarına göre şekillendirilebilir ve yeniden düzenlenebilir. Ancak tarihsici için gerekli olan bilgi, geçmişte ve dolayısıyla tecrübe edilmiş olanlardadır. Tarihsici, geleceği tahmin etmek ve yönlendirmek için geçmişin deneyimlerinden yararlanır, çünkü ona göre tarihsel süreçler, belirli bir süreklilik ve yasallık içinde ilerler.

Fiziksel dünyada yer ve zaman içinde değişmeyen tek biçimliliklerin varlığı nedeniyle, fizik yasalarının ve doğa kanunlarının zaman veya mekân fark etmeksizin aynı ve geçerli olduğu, bilim dünyasında kabul gören bir gerçektir. Doğa bilimlerindeki genelleme imkânı da bu tek biçimlilik ilkesine dayanır; yani benzer şartlar altında benzer olayların meydana gelmesi durumu, doğa yasalarının geçerliliğini ve tutarlılığını sağlar. Bu ilke, doğa bilimlerinin öngörülebilirliğini ve tekrarlanabilirliğini temellendirir. Fakat doğa

² Benzer şekilde bilimsel teorilerin içinde yer aldıkları tarihsel bağlamlara göre anlaşılması gerektiğini Alexandre Koyre öne sürmüştür. Bu konuyla ilgili bkz. (Timur, 2024b).

bilimlerinde bile kesinlik bulunmamaktadır; yaşanan değişikliklerle birlikte, tahmin edilen ve gerçekleşen sonuçlar arasındaki farklılıklardan dolayı hipotezler değiştirilmekte ve yenilenerek ilerlemektedir. Bu durum, bilimin sürekli bir gelişim içinde olduğunu gösterir.³ Ancak sosyal yaşamda, genellemelerin yapılabileceği bir tek biçimlilik söz konusu değildir. Sosyal gelişmelerin yaşandığı ve toplumsal yapının sürekli olarak değiştiği gerçeği, bu durumu desteklemektedir. Toplumlar, dinamik ve çok çeşitli faktörlerin etkisi altında olduğu için sosyal bilimlerdeki genellemeler, doğa bilimlerindeki kadar sabit ve evrensel olamaz (Popper, 2013, s. 24). Tam da bu pozitif veya negatif değişimin varlığı nedeniyle, sosyal bilimler söz konusu olduğunda Popper, genelleme metodunda olduğu gibi deneyin de ciddi bir katkı sağlayamayacağını iddia eder. Popper, sosyolojik deneylerin geçerliliği ve uygulama kabiliyeti konusunda şüphe duymaktadır. Sosyoloji gibi toplumsal bilimlerde, deneysel yöntemlerin doğa bilimlerindeki gibi doğru ve tekrarlanabilir sonuçlar veremeyeceğini savunur. Bu görüşünü şu sözlerle ifade etmiştir:

Sosyolojide büyük ölçekli deneyler, asla fizikteki anlamıyla bir deney değildir. Bu deneyler bilgiyi iletirmek için değil siyasi başarı sağlamak için yapılır. Dış dünyayla bağlantısız bir laboratuvarı icra edilemez ve üstelik onların icra edilmesi, kendi hesabına toplum şartlarını değiştirir. İlk icra edilişleri sebebiyle şartlar değişmiş olacağından tıpatıp aynı şartlar altında tekrarlanmaları da asla mümkün olamaz. (Popper, 2013, s. 25)

Sosyal deneyler düşünüldüğünde, Popper'ın bu sözleri oldukça iddialı ve genelleştirilmiş bir söylem olarak algılanabilir; ancak aslında bu ifadeler, sosyal hayatın değişken yapısı, farklı toplumların farklı şartlarda yaşaması ve ister kısa ister uzun olsun farklı zaman dilimlerinin söz konusu olması gibi faktörler göz önünde bulundurduğunda, Popper'ın eleştirisi oldukça yerinde ve doğru görünmektedir. Sosyal bilimler, bireylerin ve toplumların dinamik, kültürel ve tarihsel farklılıklarla şekillendiği bir alan olduğu için, deneysel yöntemlerin doğa bilimlerindeki gibi belirli ve evrensel sonuçlar elde etme imkânı sınırlıdır. Bu nedenle, Popper'ın deneysel yöntemlere yönelik eleştirisi, sosyal bilimlerdeki uygulama güçlüğüne vurgulamaktadır.

2. Platon-Hegel-Marx Eleştirisi

Tarihsici anlayışın ilk izlerini Platon'da bulan Popper, tarihin belli evrimsel ya da tarihsel yasalar tarafından belirlenmesiyle insan ve toplumun geleceği hakkında öngörde bulunmanın, Platon'da toplumsal değişim anlayışında şekillendiğini belirtmiştir. Platon, toplumsal değişimi bozulma, çürüme ve soysuzlaşma olarak tanımlar ve bu yaklaşım, onun tarihsici bir tavır

³ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Timur, 2024a).

takındığını ve toplumsal düzeni değişim yasalarına bağladığını gösterir. Popper'a göre, Platon'un bu düşüncesi, tarihsiciliğin erken bir örneği olup, toplumsal gelişimin önceden belirlenmiş yasalara göre evrildiğini savunmaktadır. Toplumsal yapının, soysuzlaşmaya doğru genel bir yönelimi olduğunu ifade eden Platon, amacının "Altın Çağ" dediği, değişmeyen ve dolayısıyla soysuzlaşmayan en yetkin devleti kurmak olduğunu belirtmiştir. Platon'a göre, Altın Çağ'a ulaşmak, akıl aracılığıyla tarihin kontrol altına alınarak mümkün olacaktır. Yani, toplumsal düzenin bozulmaması için, akıl ve bilgelik yoluyla toplumun gelişimi yönlendirilmeli, toplumsal yapılar tarihsel yasalarla uyumlu şekilde evrimleştirilmelidir. Bu bakış açısı, tarihsiciliğin bir örneği olup, toplumsal değişimin akıl ve belirli yasalar doğrultusunda kontrol edilebileceği düşüncesini içerir (Popper, 2014, s. 23). Platon'un Altın Çağ'daki yetkin devlet inancı, onun Formlar ya da İdealar Teorisinden kaynaklanmaktadır. Bu teori, Platon felsefesinin temelini oluşturur ve Popper'a göre tarihsici öğretiyi doğurmuştur. Formlar ya da İdealar Teorisi, bilimsel bilgiyi, doğrudan bilgi edinemeyeceğimiz, yalnızca kanı sahibi olabileceğimiz değişen şeyler dünyasına dair bilgiyi olanaklı kılar. Böylece değişen bir toplumun sorunlarını araştırmak ve siyaset bilimi kurmak mümkün hale gelir. Platon'un bu teorisi, toplumsal değişimi durdurmaya yönelik araçlar bulma amacını güder; bu bağlamda, bir devletin Form ya da İdeasına, çürümeyecek kadar mükemmel bir "Yetkin Devlet" kurma fikrini akla getirir. Bu "Yetkin Devlet", toplumun bozulmasını engellemek ve toplumsal düzeni belirli bir ideal doğrultusunda sabit tutmak için tasarlanmış bir yapıdır (Popper, 2014, s. 27). Duyular dünyası ile idealar dünyası arasındaki mesafenin değişim ve bozulma yoluyla artması, Platon'un toplumsal değişim kuramını yaratmış ve bu, onun tarihsici tavrının en belirgin göstergesi olmuştur. Platon, toplumsal değişimi kozmoloji anlayışıyla örtüşecek şekilde katı bir tarihsel gelişim yasasına bağlar ve evren anlayışında olduğu gibi siyaset felsefesinde de tarihsici bir tutum sergiler. Bu tarihsici yaklaşım, toplumsal düzenin ve siyasi yapıların belirli bir evrimsel süreçte göre değiştiği fikrini benimsemiştir.

Siyasal devrimlerin nedenini, ekonomik sınıf çıkarları ve dolayısıyla sınıf savaşlarında gören Platon, hem *Devlet* hem de *Kanunlar* adlı eserlerinde bu sorunu çözmek ve yetkin devlete ulaşmak için gerekli toplumsal ve siyasi düzeni kurmayı hedeflemiştir. Söz konusu yetkin devlet, katı sınıf ayrımlarına dayanan kast sisteminin uygulandığı bir devlettir. Bu devlette, ciddi bir sınıf ayrımı söz konusudur, ancak Platon'un amacı, hiçbir zaman sınıfları ortadan kaldırmak ya da sınıfsız bir toplum yaratmak olmamıştır. Aksine, sınıf ayrımının daha da belirginleşmesine yol açan bu sınıflandırmada, yönetici sınıf, silah taşıma, eğitim hakkı ve siyasi ya da toplumsal haklarının tamamına sahip olurlar. Bu yaklaşım, Platon'un ideal devlet tasavvurunda toplumsal düzenin, belirli sınıflar arasında sıkı bir hiyerarşiyle sağlanması gerektiğini gösterir (Popper, 2014, s. 107). Yönetici sınıfa verilen bu haklar, Platon için devletin istikrarını sağlamak açısından şarttır. Popper'a göre

Platon'un değişen toplum yapısını anlama ve yorumlama çabası düşünürü tarihsicilik temelinde bir düzen kurmaya yönlendirmiştir. Filozof var olan devletleri, ideal devletin çürümüş birer kopyaları olarak görmüş ve yetkin devlete olabildiğince benzer bir toplumsal yapı kurmayı hedeflemiştir. Bu bakış açısı, tarihsici yaklaşımı benimseyen bir devlet düzeni fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Platon'un *Devlet* adlı eserinde; devleti kimin yöneteceği, en ideal yönetim biçimi, yöneticinin sahip olması gereken nitelikler, devletin kaynağı ve ahlaki meseleler tartışılmakta ve bu konular üzerinden ideal devlet tasarlanmaktadır. Siyasal düşünce tarihinin temel kaynaklarından biri olan *Devlet*, birçok kez totaliter devlet anlayışını benimsemiş olması bakımından eleştirilmiştir. Popper, Platon'da "en iyi devletin çıkarına uygun" olanın adil olduğunu ve bunun da katı bir sınıf bölünmesi ve değişimin durdurulması ile sağlanacağını ifade eder. Platon'a göre, sınıf farklılıkları sosyal ve siyasal düzenin temelini oluşturur ve ancak bu farklılıklar sayesinde devlet yetkinleşir ve ideale yakınlaşır. Popper ise bu yaklaşımı, tarihsici bir bakış açısı olarak eleştirir, çünkü Platon'un öngördüğü düzen, toplumsal değişimi engellemeye ve sabit bir yapıyı dayatmaya yönelik bir çaba içermektedir. Bu, Popper'ın açık toplum anlayışına ve sürekli değişimin gerekliliğine ters bir yaklaşım olarak görülür.

Platon için totaliter adalet temelli bir yönetim biçimi olması şarttır. Bir devleti totaliter olarak nitelendirebilmek için, otoriter rejim ve ideolojinin bu iki özelliğın birbirini tamamlaması gerekmektedir. Otoriter rejim altında, sıradan bireyler siyasi kararlara doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahale edemezler. Ancak bu durum tek başına totaliter bir yönetim biçimi için yeterli değildir, çünkü otoriter yönetimin yanı sıra ideolojik bir anlayışın da bulunması gerekir (Taylor, 1999, s. 180). İşaret edilen noktalardan da anlaşılacağı gibi, totaliter adalet fikri, Platon'un siyaset anlayışının merkezinde yer alır ve bu anlayış, sınıf ayrıcalığına dayalı bir toplum yapısını benimser. Sınıf ayrıcalıkları açısından bütün haklara sahip olan yönetici sınıfının kim olması gerektiği sorusu Platon için önemli bir meseledir. Devleti kim yönetmeli? sorusuna Platon, "en iyiler, en bilgiler ve doğuştan yönetici olanlar" cevabını verir. Filozofun sisteminde, her insanın doğuştan sahip olduğu belirli yetenekler vardır ve tabiri caizse, insanın "hamurunda" bulunan bu özellikler, bireylerin hangi sınıfa ait olduğunu belirler. Dolayısıyla insanlar, doğuştan sahip oldukları özelliklere ve yeteneklere göre belirli görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Platon'un bakış açısına göre, toplumsal düzenin ve adaletin sağlanması için sınıflar arasında belirgin bir hiyerarşi gereklidir ve bu hiyerarşinin en tepesinde doğuştan liderlik yeteneğı olan, bilge ve akıllı yöneticiler bulunmalıdır. Platon'a göre, en bilge ya da en iyi yöneticinin belirlenmesi kolay bir şey değildir. Bu nedenle, kötü yönetim ihtimali de hesaba katılmalıdır. Platon, ideal devleti kurarken, yönetici sınıfının filozof krallar olması gerektiğini savunur; ancak bu filozof kralların

da en yüksek bilgelik ve erdemi elde etmek için eğitilmeleri gerekmektedir. Yine de bu süreçte kötü yönetimin ortaya çıkabileceği gerçeğini göz ardı etmez. Platon, doğru yöneticilerin bulunmasının zor olduğunu ve onların hatalar yapabileceğini kabul eder, ancak onun ideal düzeninde, bu tür hataların minimuma indirilmesi için eğitimin ve doğru seçimin önemi vurgulanır. Bu, onun devlet anlayışında toplumun en iyi şekilde yönetilmesi için sürekli bir arayış ve denetim gerekliliğini gösterir (Popper, 2014, s. 136). Burada, Popper'in toplumsal yapıcılık anlayışının öne çıktığını görüyoruz. Popper, Platon'un "Kim yönetmeli?" sorusuna karşı, daha çok kurumsal yapıların işleyişine odaklanarak, toplumsal düzenin nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair bir yaklaşım geliştirir. Popper'a göre, "Kim yönetmeli?" sorusundan çok daha önemli bir soru vardır: "Siyasal kurumları nasıl örgütleyelim ki kötü ya da yeteneksiz yöneticilerin çok fazla zarar vermeleri engellenebilsin?" Popper, ideal bir yönetici yerine, kötü yönetim olasılığını azaltacak ve yanlış kararların topluma zarar vermesini engelleyecek kurumsal yapılar ve denetim mekanizmaları önermektedir. Bu anlayış, daha açık, esnek ve denetimlere dayalı bir toplum modelini savunur. Popper, bu şekilde kötü yönetimin etkilerini minimize etmeyi hedefler, çünkü ona göre insanların doğası gereği mükemmel olamayacakları için, kötü liderliklerin ve kararların sistem içerisinde engellenmesi gerekir (Popper, 2014, s. 136). Popper için, "Kim yönetmeli?" sorusu yalnızca kişilere dayanan bir soru değil, aynı zamanda kurumsal bir sorudur. Yani, Popper bu soruyu hem kişisel hem de kurumsal boyutlarıyla ele alır. Popper, yönetici seçimi konusunda sadece belirli bir kişiyi ya da sadece kurumsal yapıları savunmaz. Asıl mesele, kurumların hem iyi bir şekilde düzenlenmiş olması hem de yetenekli insanlarla, yani uygun yöneticilerle donatılmış olmalarıdır. Popper, Platon'un ideal yönetici anlayışına ve onun devletteki başkanlık rolüne yüklediği anlamı eleştirir. Platon için ideal yönetici, büyük sorumluluklara sahip, neredeyse mükemmel bir figürdür. Ancak Popper, tek kişi odaklı yönetici anlayışını abartılı bulur. Popper'a göre, yönetici önemli olsa da, toplumun düzeni yalnızca tek bir kişinin eline bırakılmamalıdır. Popper, bunun yerine, toplumları sağlam kurumsal temellere dayandırmak gerektiğini savunur. Bu da demektir ki, yönetici ve kurumlar arasındaki etkileşim denetlenebilir ve dengelenebilir olmalıdır, böylece hem etkili hem de sorumlu bir yönetim sağlanabilir.

Platon'un siyasi sisteminde Filozof Krallar devleti yönetmesi gereken kişiler olarak belirlenmiştir. Filozof kralların iki önemli görevi vardır: Şehrin kurucusu ve yasa koyucusu olmak. Bu görevler, devletin temel yapı taşlarını oluşturur ve toplumun düzenini sağlayacak şekilde bir yönetim biçimi sunar. Filozof Krallar, gerçek bilgiye ulaşabilen ve ideal devlet kavramını anlayabilen kişiler olmalıdır. Kurucu olma niteliği aslında Platon'un İdealar Teorisiyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü devletin yetkinliği için Filozof Kralın Tanrılık form ya da ideasından pay alması hatta gerçek bir kopyası olması gerekmektedir. Filozof Kral'ın hem kurucu hem de yasa koyucu olma özellikleri, Platon'un ideal devlet tasarımının temelini oluşturur. Bu liderin,

İdealar Teorisi doğrultusunda, evrensel ve değişmez doğrulara dayalı bir devlet inşa etmesi gerektiği vurgulanır. Filozof Kral, sadece toplumun düzenini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda değişimi engellemek ve durdurmak amacıyla hareket eder. Bu, toplumun bozulmadan, çürümeden, mükemmel düzen içinde varlığını sürdürmesini sağlamak için gereklidir.

Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabında, Hegel'in tarihsici bir yaklaşım sergilediğini vurgular. Hegel'in felsefesinin temelini anlamak için, Popper, özellikle Hegel'in Aristoteles'ten etkilendiğini ifade etmiştir. Aristoteles'in tarihsel gelişim ve toplum anlayışına benzer bir şekilde, Hegel de toplumsal ve bireysel olguları ancak geçmişe bakarak, zaman içinde nasıl geliştiğini gözlemleyerek anlamamız gerektiğini savunur. Bu noktada Hegel'in felsefesi, bir devletin ya da bireyin "gizli" ve gelişmemiş özünün ancak zamanla, tarihsel gelişimle ortaya çıkabileceği düşüncesine dayanır.

Bu bakış açısı, tarihsiciliğin temel ilkelerinden biridir. Hegel, geçmişin analizini yaparak bir toplumun ya da bireyin içsel dinamiklerini, gelişim sürecini anlamanın mümkün olacağını öne sürer. Popper, bu yaklaşımı eleştirerek, tarihsici öğretilerin toplumu ve bireyi katı bir tarihsel süreç içinde sınırladığını ve özgürlüğü kısıtladığını savunur. Popper'a göre, toplumlar ve bireyler geleceği yönlendirebilmek için geçmişi referans almanın ötesinde, özgür irade ve eleştirel düşünme ile yönlendirilmelidir. Değişim, gelişmemiş olan özde örtük olarak bulunanları açığa çıkararak başından beri değişmekte olan nesnenin içinde bulunan tohumları ve özü ortaya koyabilir. Gerçekleşmek ya da ortaya çıkmak için de özün değişme ile kendini açığa çıkarması gerekir (Popper, 2014, s. 326). İlk öğretisi Popper'a göre toplumsal varlıklar ya da özer hakkında bilgi edinebilmenin ancak tarihsel yöntemi uygulayarak gerçekleşebileceğinin ifadesidir. Böyle bir yöntem ise toplumsal değişmeyi incelemeyi gerekli kılar. Bu, toplumsal yapıları geçmişteki yasalarla açıklama çabasının, geleceğe dair özgürlük ve insan müdahalesi gibi dinamikleri dışlamasına yol açar. Popper'a göre, Hegel'in tarihsiciliği, toplumların ve bireylerin değişimini, tarihin gelişimsel bir akılla yönlendirildiği ve toplumların belirli bir kader ya da kaçınılmaz yazgı ile şekillendiği bir düşünce sistemine dayandırır. Hegel'in felsefesinde, toplumsal değişim yalnızca geçmişin olaylarına bakarak değil, tarihsel akılla birlikte ilerler ve bu akıl her şeyi daha iyi bir hale getirecek şekilde gelişir.

Hegel'in tarih anlayışında, değişim gizli, gelişmemiş özlerin zamanla açığa çıkması sürecidir. Bu özlerin kendini gerçekleştirme için tarihsel bir süreç gereklidir ve tarih bu gizli özlerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir gelişim yasası gibi işler. Hegel'e göre, toplumsal değişim ve gelişme, gerçekliğin ortaya çıkması için doğal bir zorunluluktur; toplumsal yapılar, geçmişten gelen bir özün, zaman içinde kendini en doğru biçimde ortaya koyma sürecidir. Popper'a göre, Hegel'in felsefesinde özün değişimle kendini açığa çıkarması durumu, kölelik düzeninin haklı çıkmasına neden olabilecek bir argümana dönüşmektedir. Bu görüş, bireylerin toplumdaki varlıklarını

özlerinin gelişmesi ve kendilerini gerçekleştirmesi için başkalarına egemen olma amacıyla şekillendirmelerini gerektirir. Yani, toplumsal ilişkilerin temeli, egemen olma ve boyun eğme ilişkisidir. Egemen olma ve boyun eğme ilişkisi, Hegel'in idealist yaklaşımında, insanlık tarihindeki gelişen özlerin ve tarihsel sürecin kaçınılmaz bir parçası olarak görülür. Ancak Popper, bu yaklaşımın özgürlük ve bireysel haklar açısından son derece tehlikeli olduğuna dikkat çeker (Popper, 2014, s. 330). Popper, Hegel'in felsefesinin günümüzde önemini yitirmiş olmasına rağmen, onun toplumsal ve siyasal düşüncelerinin hala geniş bir etki alanına sahip olduğuna dikkat çeker. Toplumsal değişim anlayışının özellikle toplumsal yapının evrimsel bir şekilde gelişmesi gerektiği fikri hem Marksist hem de faşist düşünceleri etkilemiştir. Popper, her iki uçtaki bu etkileri de tehlikeli olarak değerlendirir çünkü her iki yaklaşım da toplumu determinist bir tarihsel süreç içinde şekillenen, değişmeyen bir yapıya indirger. Marksizm, toplumları sınıf savaşları üzerinden, faşizm ise ırk savaşları üzerinden anlamaya çalışırken, her iki anlayış da toplumsal düzenin özgürlük ve bireysel haklar gibi değerlerden bağımsız olarak tarihsel yasalarla belirlenmiş olduğunu savunur. Popper, bu tür düşüncelerin, özgür toplum anlayışını yok ettiğini ve totaliter rejimler için uygun zemin oluşturduğunu belirtir (Popper, 2014, s. 345).

Popper, Hegel'in tarihsiciliğini anlamada, bu yaklaşımın Platon'un tarihsiciliğiyle benzer yönler taşıdığını savunur. Platon'da evren, başlangıçtaki ideal formlardan uzaklaşarak olumsuz bir şekilde değişime uğramaktadır. Hegel ise Platon'dan farklı bir bakış açısı sunar. Hegel için değişim, bozulma ve geriye gitme değil, aksine gelişen bir süreç söz konusudur. Hegel'in düşüncesinde, özler (veya özün evrimi), bozulma anlamına gelmez. Aksine, özlerin gelişmesi, varlıkların kendini gerçekleştirmesi, yani gerçekleşmesi demektir. Özlerin gelişimi, Hegel'in düşüncesinde varlık kazanmak ve kendi kendini gerçekleştirmek anlamına gelir. Değişim sürecinde her aşama, bir önceki aşamayı kapsar ve her devre, önceki aşamalara kıyasla daha yüksek bir yetkinliğe ulaşır. Platon'a göre daha iyimser olan bu sistemde, pozitif anlamda bir ilerleme söz konusudur ve buna "diyalektik" denir. Diyalektik süreçle beraber özlerin varlığa çıktığını ifade eden Hegel, devletler için varlığa çıkmanın diğer devletlerle savaşarak tarih sahnesinde yer almalarıyla gerçekleşeceğini söylemiştir. Bu tarihsici tutum bize gösteriyor ki, siyaset alanında devletin varlığı kendi başına mümkün değildir ve devletin özünün bilinebilmesi için bazı süreçlerden geçmesi gerekmektedir. (Hegel, 2004, s. 173). Platon'un bozulma ve soysuzlaşma anlayışının aksine, Hegel'in sisteminde iyileşme ve gelişim vardır. Hegel'in siyaset felsefesi, devletin varlığını ve özünü, insanların bireysel varlıklarından daha öncelikli ve daha üstün kabul eder. Hegel'e göre, birey yalnızca devletin içinde ve devletin gelişim süreciyle anlam bulur. Birey, tarihsel evrimsel bir süreçten geçtikçe, toplumsal ve siyasal düzenin bir parçası olarak varlık kazanır. Bu bakış açısı, bireylerin toplumun gelişim sürecine nasıl dahil olduklarına ve devletin nasıl insanın özsel gelişimini şekillendirdiğine dair bir

anlayış sunar. Hegel'in devletin önceliğini vurgulayan sözlerinden biri şu şekildedir: "İnsanın tarihi devletin tarihiyle başlar. Devlet kurmak, insan olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Devlet kurmak insanlık tarihinin en temel ilerlemesi hatta bu ilerlemenin başlangıç noktasıdır" (Hegel, 2011, s. 163).

Popper'a göre, Hegel'in tarihsiciliği sadece diyalektik yöntemle değil, aynı zamanda özdeşlik ilkesiyle de temellendirilmiştir. Bu ilkeye göre Hegel, Herakleitos'a benzer bir şekilde, karşıtların özdeşliğini savunmaktadır. Bu ilke, mevcut düzeni meşrulaştırmayı amaçladığı için, mevcut olanın iyi olduğunu savunur. Popper'ın belirttiği gibi, bu durum Friedrich Wilhelm'in yönetiminin haklı çıkarılmasını sağlayan bir öğretiye denk gelmektedir. Güçlülüğün haklılık olduğu anlamına gelen bu öğretiye nasıl varıldığını Popper, Hegel'in hem Platon hem de Kant'ın "idea" tanımlarından yola çıkarak şu şekilde oluşturduğunu yazar. Platon'da gerçek olan tek şey idealar ve onun dışındaki her şey gelip geçici idi. Hegel bu düşünceden İdeal=Gerçeklik önermesini; Kant diyalektiğindeki akıldaki fikirler anlamına gelen ideayı ise İdea=Ussallık önermesini ve bu ikisinden de Gerçek=Ussallık sonucunu çıkarmıştır (Popper, 2014, s. 355). Hegel'e göre, tarihin ve evrensel tarihin, özsel ve gerçek bir amaca dayandığı, tarihin ussal olduğu yalnızca felsefi temellerle ortaya konmalı ve böylece bunun zorunlu bir gerçeklik olduğu gösterilmelidir. Popper için buradaki amaç adına çalıştığı ülke yönetimini yüceltmek ve en iyi, gerçek ve doğru olduğunu kendi felsefi sistemi ile ispatlamaya çalışmaktır. Bu durumu şu üçlü diyalektik anlayışı ile desteklemektedir: Tarihsel alandaki diyalektik aşamalardan ilki, Doğu despotluğu, ikincisi Yunan ve Roma demokrasileri, üçüncü ve tabiki son aşama ise Alman monarşisidir (Popper, 2014, s. 360). Popper bu diyalektik sürecin, başta oldukça ilerici ve devrimci gibi görünmesine rağmen son aşamada tutucu olduğunu açıkça gözler önüne seren bir sistem olduğunu düşünmektedir ki verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere haklıdır. Kapalı toplum yapısını meydana getirecek olan bu totaliter ideolojiye göre ulusun veya ırkın yegâne amacı, kendini korumaya yarayacak güçlü bir araç olmak üzere devlet kurmak ve varlığını bu şekilde sürdürmektir.

Popper, Marxçılığı, Hegel'in tarihsiciliğinin en saf, en gelişmiş ve en tehlikeli biçimi olarak oldukça olumsuz bir şekilde tanımlar. Ancak, Marx'ın kuramının başarısız olmasına rağmen, özellikle Hegelci sağ kanatla karşılaştırıldığında, Marx'ın insaniyetçi bir yönü olduğunu ve toplumun en acil sorunlarına mantıklı yöntemler uygulamak için dürüst bir çaba içinde olduğunu da belirtir. Popper, Hegel ve Platon'a yönelik eleştirilerine kıyasla Marx'a daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Hegel'in diyalektiğinden etkilenmiş olmasına rağmen, Popper'a göre Marx'ın gerçeği arama çabasındaki düşünsel dürüstlüğü, onu diğer düşünürlerden ayıran en belirgin özellik olarak öne çıkar. Popper, Marx'a yönelik eleştirisinin gerekçesini şu sözlerle açıklar:

İyi taraflarına rağmen ben Marx'ın sahte peygamber olduğuna inanıyorum. O, tabii bir tarih kâhiniydi ve kehanetleri gerçekleşmedi; ama benim asıl suçlamam bu değil. Pek çok akıllı insanı yanıltıp toplum sorunlarına yaklaşmanın bilimsel yolunun tarihi kehanet olduğunu düşünmelerine yol açmış olması çok daha önemlidir. Açık toplumun davasını gütmek isteyenler arasında, tarihsici düşünme yönteminin mahvedici etkisinin yayılmasından Marx sorumludur. (Popper, 2014, s. 390).

Popper'a göre, Marx'ı eleştirmek isteyen bir kişi, onu yöntemsel ölçütlere göre, yani bilimin gelişimine katkı sağlayıp sağlamadığı açısından değerlendirmeli ve eleştirmelidir (Popper, 2014, s. 392). Popper'ın işaret ettiği bu nokta, aslında Marx'a yönelik eleştirilerine temel hazırlamaktadır. Çünkü Marx'ın yönteminde bilimin temel amacı geçmişi incelemek değil, gelecekle ilgili öngörülerde bulunmaktır. Popper, eleştirilmesi gereken yönün bu olduğunu savunur ve bu yöntemsel iddianın Marx'ı başarısızlığa götürdüğünü belirtir. Ancak burada yanıltıcı olabilecek şey, Marx'ın teorisinin genel olarak pratikteki karşılığıdır. Çünkü Marx, siyaset adamının bilimsel bir temele ihtiyaç duyduğunu ve bilimin eylemsel sonuçlar üretmesi gerektiğini savunur. Bu durum, Marx'ın öğretisinin pragmatik bir yönü olduğunu gösterir. Marx'a göre, uygulamada sonuç vermeyen bir bilim ya da felsefe sadece dünyayı yorumlamakla kalır; oysa bu uğraşların, dünyayı değiştirme amacına hizmet etmesi gerekir. Bu değişiklik için de tabiidir ki gelecek hakkında tahminlerde bulunulmalı yani tarihsici tavır takınılmalıdır. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabının “Ekonomik Tarihsicilik” bölümünde, Marx'ın ekonomik dürtülerin insan hayatında her şeyi egemen kılmasını, sadece bireylerin değil, toplumsal grupların da kâr ve sınıf çıkarlarını tarihsel açıklamalar için temel almasını yanlış bir yorum olarak değerlendirir. Marx'a göre üretim, toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasındaki üretim sürecini ifade eder ve bu bağlamda bir üretimden bahsedebilmek için, üretimin farklı aşamalarındaki gelişimin tarihsel sürecine göz atılmalıdır (Marx, 1973, s. 85). Marx, toplumun üretim ve tüketime dayalı maddesel yönünü, doğa ile yapılan madde alışverişinin bir yansıması olarak görür ve insan özgürlüğünün her zaman bu maddesel gereksinimlerle sınırlı olduğunu savunur (Popper, 2014, s. 410). Marx'a göre, ağır çalışma koşulları dönemin en büyük sorunlarından birisidir ve bu şartları insan onuruna uygun hale getirmek gerekir. Ancak bu şekilde insanlar hayatlarının bir bölümünde özgür olabileceklerdir.

Marx'ın öğretisi, insanların toplum hayatındaki maddesel bağılıkları üzerinden ekonomisiciliğe dayanmaktadır. Ekonomisiciliğin temelinde, insanın doğa ile yaptığı madde alışverişinin hangi yasalara göre gerçekleştiği vardır. Toplum ilişkileri, üretim süreçlerinden ayrı düşünülemez ve insanlar, hayatta kalmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için doğa ile sürekli çatışmak zorundadır. Popper, Marx'ın “Tarihsel Maddeciliği”ni iki açıdan eleştirmiştir.

İlk olarak, toplumbilimlerinin tarihsel ya da gelişimsel yöntemle, özellikle de tarihsel kehanetle örtüşen tarihsiciliğe dayanmasıdır. İkinci ise, ekonominin, doğa ile yapılan madde alışverişinin, tüm kurumlar ve onların tarihsel gelişmeleri için belirleyici bir etken olduğunu savunan ekonomisicilik eleştirisidir (Popper, 2014, s. 412). Popper’a göre, toplumsal gelişmeleri yalnızca ekonomik koşullara bağlamak hatalıdır.

Marx’a göre, hukuk düzeni siyasal düzeni ifade eder. Hukuk düzeni, ekonomik sistemin gerçek üretici güçlerine dayanan bir üstyapıdır (Popper, 2014, s. 423). Farklı anlamlara sahip hukuk ve toplum düzeni Popper’a göre Marx’ın devlet kuramını meydana getirmektedir ve bu kuram hem kurumsal hem de özcü bir kuramdır. Kurumsaldır çünkü siyasal kurumların toplum hayatındaki görevlerinin araştırılması gerekir. Özcüdür çünkü Marx’ın kuramının temelinde “Devlet nedir?” sorusu bulunmaktadır. Devlet tanımı Marx ve Engels’in *Devlet ve Hukuk* adlı kitabında şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

İnsana egemen olan ilk ideolojik güç olarak karşımıza çıkan devleti toplumun kendi ortak çıkarlarını iç ve dış saldırılara karşı savunmak üzere yarattığı bir örgüttür. Bu iktidar örgütü, doğar doğmaz toplumdan bağımsızlaşır ve bu bağımsızlık, belli bir sınıfın örgütü olduğu, bu sınıfın egemenliğini ezilen sınıfa doğrudan doğruya dayattığı ölçüde daha da artar. Ezilen sınıfın egemen sınıfa karşı mücadelesi, zorunlu olarak siyasal bir mücadele, her şeyden önce bu sınıfın siyasal egemenliğine karşı yürütülen bir mücadele haline gelir. (Marx&Engels, 2016, s. 58)

Marxçılığın tarihi bir kehanet ileri sürmekten daha da ileri gittiğini ve eylemsel siyasal etkenliğe temel olmak iddiasını taşıdığını (Popper, 2014, s. 429). Öne süren Popper alıntısındaki tanıma göre pek de haksız sayılmamaktadır. Devletin tanımından hareketle, toplum düzenini oluşturan sınıflar arasındaki mücadele eyleme dönüşür. Marx’ın sisteminde bu mücadele, siyasal gücü ele geçirmek için devrimsel bir süreçle tarihsici bir nitelik kazanır. Kapitalist sistemin yarattığı servet artışı ve işçilerin sefaletinin artması, iki sınıf arasındaki çatışmanın kaynağıdır ve bu gerginlik, Marx’ın öngördüğü “Toplumsal Devrim”i tetikleyecektir. Popper, devrimle sınıfsız bir toplum oluşacağı fikrini eleştirir. Ona göre, iki sınıftan birinin ortadan kalkması, sınıfsız bir toplum yaratmaz. Devrim sonrası, yeni çıkar çatışmaları ortaya çıkarak proleterleri yeni sınıflara böler ve yeni sınıf çatışmalarına yol açar (Popper, 2014, s. 441). Marx’ın tarihsel kehanetinin gerçekleşmediğini daha doğru ifade edecek olursak tam anlamıyla ve bütün şartları yerine getirilmiş bir biçimde var olmadığını Popper proleter çoğunluğun bulunduğu Rus, Çin ve Küba ihtilalleri örnekleri ile dile getirmiştir (Conquest, 1972, s. 28). Popper, Marx’ın üç adımlı kehanetini eleştirirken, öğretisinin Avrupa tarihi

üzerindeki siyasal etkilerini inkâr etmez. Hegel ve Platon'a yönelik eleştirileriyle kıyaslandığında, Marx'a yönelik eleştirileri daha ılımlıdır. Ancak, bir zamanlar Marx taraftarı olmasına rağmen, Popper için Marx'ın ekonomi temelli tarihsiciliği hatalı bir öğretilerdir.

Popper'a göre modern totalitarizm, özgürlük ve akla karşı verilen mücadelenin bir evresidir. Faşizm ve Marksizm, Popper tarafından modern totaliter rejimler olarak tanımlanır. Popper'ın eleştirisine göre, tarihsici ideolojik görüşler, çıkış noktalarındaki farklılıklara rağmen, yönetimde ve toplumsal hayatta benzer sonuçlar doğururlar; bu benzerlik, küçük farkların göz ardı edilmesine yol açar.

3. Fârâbî'nin Devlet Kuramı

Doğu ve Batı'da yüzyıllar boyunca etkili olan, mantık ve metafizik alanında Aristoteles'ten ilham alan Fârâbî, siyasete dair düşüncelerini ise Platon'un görüşlerinden faydalanarak geliştirmiştir (Netton, 1992, s. 9). Filozofların yaşadıkları dönem ve sosyal çevre, düşüncelerini ve öğretilerini büyük ölçüde etkiler, özellikle siyaset felsefesinde bu etki daha da belirgindir. Platon, Aristoteles ve Fârâbî de kendi dönemlerinin koşullarına uygun bir düzen kurmayı hedeflemişlerdir. Bu durum, onların devlet sorunlarına yönelik çözüm önerilerinde de kendini gösterir. Fârâbî'nin siyaset felsefesi alanındaki önemli eserleri "El-Medinet'ül Fâzıla" ve "Es-Siyâset'ül Medeniyye"dir. Bu eserlerde Fârâbî, toplumdaki sınıfları, Platon'un hiyerarşik sınıflandırmasına benzer şekilde, bir makinenin parçalarına benzetmiş ve her parçanın kendine ait bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Toplumdaki bireylerin eğilimleri ve eğitimleri açısından Fârâbî'nin düşüncelerinde Platon'un etkisi açıkça görülmektedir. Fârâbî, insan vücudundaki organların işlevleri ve sıralanışı üzerinden toplumdaki hiyerarşik düzeni açıklar. Bedende kalp yönetici organ olarak kabul edilir ve diğer organlar onun yönlendirmeleri doğrultusunda uyum içinde çalışır. Benzer şekilde, toplumda da yöneticinin emirleriyle bütün birimler uyum içinde çalışmalıdır (Fârâbî, 2004, s. 92). İnsanlar bütün ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayabilecek yeteneklere sahip değildirler. Hayatını devam ettirebilmek ve mükemmelliğe ulaşabilmek için yardıma muhtaçtırlar. Bu nedenle mükemmel toplum, birbiriyle yardımlaşan insanların uyum içinde var olmaları ile gerçekleşecektir (Fârâbî, 2017, s. 97).

Fârâbî, beden ve toplum benzetmesinde organların görevlerini doğal olarak yerine getirirken, toplumdaki sınıflar yatkınlık ve isteklerine göre görevlerini icra ederler. Platon'un sistemindeki gibi, Fârâbî'nin sisteminde de en üstte yönetici sınıf yer alır ve diğer sınıflar yöneticilere yakınlıklarına göre sıralanır. Fârâbî, toplumsal hiyerarşide şu beş sınıftan bahseder: En erdemli kişiler, din adamları, çevirmenler, ölçümle ilgili işler yapanlar, savaşçılar ve zenginler. Yönetici sınıfa karşılık gelen ilk sınıf, gerçek bilgiye ve hikmete sahip olan en faziletli olanlardır (Fârâbî, 1987, s. 49). Platon'daki koruyucular sınıfının yerinde, Fârâbî'de din temsilcileri ve mütercimler (hatipler, yazarlar,

şairler, müzisyenler ve kâtipler) bulunur. Her iki sistemde de sınıflar arasında geçiş yapılabilir. Platon, üretici sınıfın çocuklarının başarılı olmaları durumunda koruyucu sınıfına geçebileceğini, aynı şekilde beklentileri karşılamayan koruyucu sınıf çocuklarının ise üretici sınıfına yerleştirilebileceğini belirtmiştir. (Platon, 2000, s. 97). Platon *Devlet* kitabında böylesi bir durumu şu sözlerle anlatır:

Koruyucuların işe yaramaz çocukları doğarsa; onları öteki sınıflara; başka sınıflardan yetenekli bir çocuk doğarsa, onu koruyuculara göndermek gerektiğini söylemiştir. Bununla yurttaşlardan kim, hangi iş için yaratılmışsa yalnızca o işi, herkesin yalnızca kendi işini yapması gerektiği gösterilmek isteniyordu. Öyle ki, herkes kendi göreviyle uğraşıp birçok değil, bir tek insan olur ve böylece kent de birçok kent değil, doğal olarak tek bir bütün olur. (Platon, 2000, s. 177)

Fârâbî, bireylerin yetenekleri ve iradelerine göre toplumsal yapıda yer alacağını savunur ve sınıflar arası geçişi mümkün görür, bu nedenle sınıfların soya bağlı olmadığını belirtir. Hem Fârâbî hem de Platon, toplum sınıflamasında köleliğe önemli bir yer ayırmışlardır. Platon, köleleri özgür vatandaşlardan ayrı tutar ve en alt sınıfa yerleştirir, özellikle *Yasalar* adlı eserinde kölelikle ilgili kurallardan bahseder. Fârâbî, Platon kadar olmasa da köleleri, sadece başkalarına hizmet eden ve toplumda en alt kademede yer alan, en değersiz kişiler olarak tanımlamaktadır (Fârâbî, 2004, s. 91). Her iki filozof için de yönetici sınıf, devletin varlığının, birliğinin ve düzeninin temeli olup, ideal devlet bu sınıfın yönetimiyle var olacaktır.

Fârâbî, tıpkı Platon gibi, toplum düzeninin insanların yeteneklerine ve erdemlerine göre sınıflandırılmasını zorunlu görür. Varlık felsefesine dayanan bu anlayış, göklerdeki düzenin yeryüzüne yansımalarıyla toplumsal hiyerarşiyi oluşturur (Olguner, 1999, s. 120). Fârâbî, erdemli toplumun düzen ve hiyerarşiye ihtiyaç duyduğunu, erdemsiz toplumların ise bu düzene muhtaç olduğunu belirtmiştir. Hem Platon hem de Fârâbî, sınıfların birbirine karışmasının düzeni bozacağına inanmışlardır. Fârâbî, her bireyin yalnızca uygun olduğu iş ve sanatla ilgilenmesi gerektiğini savunurken, Platon da toplumun birliği için benzer bir görüşü benimsemiştir. Platon'a göre, toplumdaki sınıfların birbirine karışması adaletin ve doğruluğun yokluğunu gösterir. (Platon, 2012, s. 74) Sınıfların görevlerini yerine getirip, yöneticinin talimatlarına göre uyum içinde çalışması, erdemli toplumu oluşturacak ve beraberinde mutluluğu getirecektir. Her iki düşünür de halkın mutluluğundan devletin sorumlu olduğunu vurgular. Fârâbî, bireyselliği savunmaz ve bireyin toplumu göz önünde bulundurması gerektiğini söyler. Platon'da ise birey, toplum içindeki konumuna göre topluma hizmet etmelidir. Bu da gösteriyor ki her iki filozof için de esas olan birey değil, devlet ve düzendir. Dolayısıyla

önemli olan tek tek bireylerin mutluluğu değil, toplumun genel mutluluğu ve devletin düzenidir; bu sayede ideal devlet tasarımı gerçekleşecektir.

Devletin en yüksek kademesindeki yöneticiler, mükemmel niteliklere sahip olmalıdır. Platon, Devlet eserinde yöneticilere verilecek eğitimi ele alır; bu eğitimde beden ve müzik eğitimi temel olup, matematik, geometri, astronomi ve harmoni ile devam eder (Platon, 2000, s. 190-198). Bu ilk aşama, koruyucu sınıfa verilen eğitimidir. Platon, bedeni ve belleği sağlam olan koruyucuların diyalektik eğitime tabi tutulacağını söyler. Diyalektik eğitim yalnızca bu eğitimi kaldırabilecek olgunluktaki kişilere verilmelidir ve devletin yönetimi, bu süreci tamamlayıp elli yaşına gelenlere devredilecektir (Platon, 2000, s. 206). Fârâbî, yöneticilere verilecek eğitim ve seçilecek kişiler konusunda Platon kadar ayrıntıya girmemektedir. Fârâbî'ye göre, maddeden bağımsızlaşarak İlk Sebep'e yaklaşan kişi devletin yöneticisi olacaktır. Bu süreçte, matematik ve geometri eğitimi öncelikli olup, ardından astronomi ve mûsikî eğitimi verilmelidir (Fârâbî, 1987, s. 72). Fârâbî, Platon gibi felsefe eğitimini son sıraya koyar ve bu eğitimi yönetici için zorunlu kabul eder. Ancak felsefeden önce mantık eğitimi verilmesini şart koşar. Bu eğitimler sayesinde kişi, Faal Akıl yardımıyla maddeden bağımsız varlıkların bilgisine ulaşır. Bu süreç, Bilkuvve Akıl'dan Bilfiil Akıl'a ve sonunda Müstefâd Akıl'a yükselme sürecidir. Bu şekilde kazandığı akıl ile vahiy indirilen yönetici en yüksek mertebeye ulaşır (Fârâbî, 2004, s. 96). Platon, ideal devletin ancak filozofların kral, kralların da gerçek filozoflar olduğu takdirde kurulabileceğini belirtmiş ve eğitimlerin sadece gerçekten kaldırabilecek olanlara verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Platon, 2000.s. 148). Fârâbî, Platon'un izinden gider ve felsefe eğitimini, yöneticilerin ayırt edici özelliği olarak kabul eder. Devleti yönetecek kişinin bu süreci aşması beklenir.

Fârâbî, erdemli olmayan yönetim biçimlerini *El-Medinetü'l-Fazıla* ve *Es-Siyâset'ül Medeniyye* adlı eserlerinde ele alır. *Es-Siyâset'ül Medeniyye*'de erdemli toplumun karşısında, Bilgisiz (Cahil) Şehir, Fasık Şehir ve Sapık Şehir gibi üç şehirden bahseder ve ardından erdemsiz şehirlerin türevlerini tartışır (Fârâbî, 1980, s. 52). *El-Medinet'ül-Fazıla*'da ise erdemli olmayan dört farklı şehirden bahseder. Bunlar; Cahil Şehir, Bozuk (Fasık) Şehir, Karakteri Değişmiş (Mubaddala) Şehir, Doğru Yolu Bulamamış, Yanlıklık içinde Olan (Dalla) Şehirdir. Burada *Es-Siyaset'ül Medeniyye*'de yapılan sınıflamaya ek olarak Karakteri Değişmiş (Mubaddala) Şehir vardır. Fârâbî erdemsiz şehirlerin halkının da erdemli şehrin halkının karakterine tamamen zıt özellikler gösterdiğini ifade etmiştir (Fârâbî, 2004, s. 98). Fârâbî, Cahil/Bilgisiz şehri altıya ayırır: zorunluluklardan bir araya gelen şehir, zenginlik düşkünlüğüyle toplanan kötü şehir, bedeni zevkler için bir araya gelen bayağı şehir, şeref düşkünü şehir, zorba şehir ve demokratik şehir. Bu şehirlerin ortak özelliği, halkının mutluluğun ne olduğunu bilmemeleridir. Erdemli olmayan toplumlarda amaç mutluluk değil, servet ve haz gibi duysal

isteklerdir (Fârâbî, 2004, s.80). Fârâbî, Cahil Şehir'i sınıflandırarak, mutluluğun zenginlik, saygınlık, şan şeref ve özgürlükle eşdeğer olduğunu belirtir. Bu sınıflama, Platon'un Erdemli Olmayan Toplum biçimlerini anımsatır. Erdemli devlet ise bilgi temellidir ve en belirgin özelliği, insanlar arasındaki yardımlaşmadır. Fârâbî, erdemli olmayan toplumlarda ise gerçek dayanışma ve yardımlaşmanın bulunmadığını ifade eder.

Fârâbî ve Platon, erdemli olmayan yönetim biçimlerini ele alırken benzer bir yaklaşım sergilerler. Platon, *Yasalar* kitabında altı farklı şehirden bahsederken, Fârâbî dört şehir ve Cahil Şehir'in altı çeşidini sıralar. Aralarındaki benzerlik, erdemli olmayan şehirlerin karşısına bu şehirleri temsil eden insan tiplerini koymalarıdır. Hem Fârâbî hem de Platon, demokratik yönetim şeklinin sağladığı özgürlük ve eşitlik fikrini olumsuz olarak değerlendirir. Platon ve Fârâbî, devlet tanımları, yönetim biçimleri, toplumsal sınıf ayrımları, yönetici sınıfın özellikleri ve eğitimleri açısından oldukça benzer bir anlayışa sahiptirler. İdeal devleti oluşturmak için gereken şartlar her ikisinde de benzerdir. Ancak, asıl fark, her ikisinin de ideal devleti kurmak için tasarladıkları aşamalarıdır ve bu aşamaların gerçekleşeceğine dair yaptıkları tarihsel kehanetlerdir.

Platon ve Fârâbî, içinde bulundukları toplum yapılarını temel alarak benzer ideal devlet tasarımları oluşturmuşlardır. Özellikle metodolojik yaklaşımları, önerdikleri devlet yapıları ve yönetici vasıfları açısından benzerlikleri dikkat çeker. İdeal toplumu oluşturmak için gereken siyasal düzenin kökleri, Platon'un kozmolojisinde; Fârâbî'nin ise ontoloji anlayışında bulunur.

Sonuç

Popper'a göre, toplumsal ve siyasal açıdan en iyi olanı belirleyerek geleceğe dair kesin öngörülerde bulunmak ve bu doğrultuda hareket etmek, toplumsal yaşamın karmaşıklığı göz önüne alındığında oldukça akıl dışı ve gerçekçi olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü toplumların dinamik yapıları, sürekli değişen koşullar ve bireylerin farklı çıkarları göz önüne alındığında, belirli bir idealin peşinden gitmek, öngöründe bulunmak pek mümkün değildir. Bu noktada daha akılcı olan yaklaşım, Platon'un ideal devlet anlayışında olduğu gibi, belirli bir geleceği tasarlamak yerine, şu anki toplumda var olan sorunların çözülmesi için çaba sarf etmektir. Mevcut düzenin içerdiği aksaklıkların ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması, toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve ilerlemesi için esas olan temel gerekliliktir. Merkezileşmiş bir yönetime dayanan bir devlet yapısının, Filozof Kral'ın gerçeği arayan, isteyen ve seven kişi olarak sahip olduğu yalan söyleme hakkı da dâhil olmak üzere tüm ayrıcalık ve hakları elinde bulundurması, bu devletin kolayca diktatör bir yönetime dönüşmesine zemin hazırlayabilir. Bu tür bir diktatörlük rejimi, toplumun her yönünü kontrol altına alacak şekilde kapalı bir toplum yapısını doğuracaktır. Böylece, özgürlüklerin her alanda ciddi şekilde kısıtlanması,

toplumun tamamının tek bir gücün kontrolü altında yaşamaya mahkûm edilmesi kaçınılmaz hale gelir. Doğaldır ki böyle bir toplumda bilim, sanat, eğitim ve benzeri toplumu geliştirecek ve değiştirecek unsurlar yöneticiler tarafından belirlendikleri ölçüde ve sınırları çizilmiş bir şekilde varlığını sürdüreceklerdir.

Popper'ın ütopyacı yaklaşıma yönelik bir diğer eleştirisi, belirlenen amacın gerçekleşmesinin uzun bir zaman dilimi gerektireceği ve bu süreç içerisinde hem düşüncelerin hem de toplumsal koşulların değişebileceği olasılığıdır. Toplumun şartlarındaki bu değişim, başlangıçta öngörülen amacın gerçekleştirilmesini zorlaştırmakta ve bu nedenle, değişen koşullara rağmen o amacı son hedef olarak iddia etmek, akılcı ve mantıklı bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Popper, daha küçük ölçekli ideallerin gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte, toplumu köklü bir şekilde değiştirmeyi amaçlayan büyük bir planlamanın gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını savunur. Bunun nedeni, hem yeterli pratik deneyime sahip olmamamız hem de bu deneyimlerden elde edilecek olgusal bilgilerin eksik olmasıdır. Popper, bu olgusal bilgiye “sosyolojik bilgi” adını verir ve aşırı köktenci bir yaklaşım olarak gördüğü Platon'un ideal devlet kurma amacının, bu türden olgusal bilgi eksiklikleri nedeniyle hayata geçirilemeyeceğini belirtir. Popper, Platon'un tarihsici yaklaşımını kozmolojisinde de gözler önüne sermiş olsa da esas eleştirilerini sosyal ve siyasal düzen anlayışı üzerinden yapmıştır. Platon'un siyasal sisteminin, belirgin bir şekilde kapalı bir toplum yapısını benimsediğini ve son derece totaliter bir nitelik taşıdığını farklı açılardan ortaya koymuş ve bu durumu eleştirmiştir. Benzer şekilde, Fârâbî'nin siyaset kuramı da toplumsal ve siyasal yapıların geleceğine dair tahminlerde bulunmayı hedefleyen tarihsici bir yaklaşım sergilemesi açısından, Popper'ın eleştirisinin kapsamına girmektedir. Tarihsicilik, toplum bilimlerinin, özellikle de sosyal ve siyasal alanlarda gelecekteki olayları ve gelişmeleri öngörme amacına yönelik bir bakış açısı sunar. Bu yaklaşım hem Platon'un hem de Fârâbî'nin siyaset kuramlarında kendini açıkça göstermektedir. Her iki düşünür de toplumun gelecekteki evrimini belirleyen sabit yasalar ve süreçler üzerinde durarak, toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğini ve ideal toplumun nasıl şekilleneceğini öngörmeye çalışmışlardır. Popper'ın eleştirisinin nihai amacı, bu tür yöntemlerin uygulanabilir olmadığını göstermek ve bunun sonucunda, bireysel özgürlükleri ve çok sesliliği koruyan, devletin gücünün sınırlı olduğu ve halkın özgür iradesinin esas alındığı bir toplumsal yapıyı savunan liberal düşüncelerin temelleri üzerine kurulmuş olan açık toplum fikrini benimsemek ve hayata geçirmektir.

Kaynakça

- Baudouin, J. (2015). *Karl Popper*. (B. Gözkan, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Conquest, R. (1972). *Karl Marks nerede yanıldı?* (E. Özücü, Çev.). Çağdaş Yayınları.
- Fârâbî. (1980). *Es-siyasetü'l medeniyye*. (M. Aydın, Çev.). Abdülkadir Şener, Rami Ayas. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fârâbî. (1987). *Fusul'ül-medeni*. (H. Özcan, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Fârâbî. (2004). *El-medinet'ül fazıla*. (A. Arslan, Çev.). Vadi Yayınları.
- Fârâbî. (2017). *İdeal devlet*. (A. Arslan, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hegel, G. W.F. (2004). *Phenomenology of spirit*. Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarihte akıl*. (Ö. Sözer, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Marx, K. (1973). *Grundrisse: foundation of the critique of political economy*. (M. Nicolaus, Çev.). Vintage Books.
- Marx, K. & Engels, F. (2016). *Devlet ve hukuk*. (R. Serozan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Netton, I. R. (1992). *Al-Fârâbî and his school*. Roudledge.
- Olguner, F. (1999). *Fârâbî*. Ötüken Yayınları.
- Özlem, D. (2010). *Tarih Felsefesi*. İnkılap Yayınları.
- Platon. (2000). *Devlet*. (S. Eyüpoğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon. (2012). *Yasalar*. (C. Şentuna ve S. Babür, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Popper, K. (2013). *Tarihsiciliğin sefaleti*. (S. Orman, Çev.). Plato Yayınları.
- Popper, K. (2014). *Açık toplum ve düşmanları*. (M. Tunçay ve H. Rızatepe, Çev.). Liberte Yayınları.
- Timur, S. (2024a). Bilimsel teorilerde sürekliliğin rasyonel temelleri: Duhemci bir okuma. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 37, 307-324.
- Timur, S. (2024b). Alexandre Koyré'de bilimin gelişimsel sürecinde “düşüncenin birliği” kavramı. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 49, 133-145.
- Taylor C. C. W. (1999). *“Plato’s totalitarianism” Plato 2 ethics, politics, religion and the soul*. Oxford University Press.

Etik Bildirim ve Etik Kurul Kararı

Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan eder. Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazarların Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu araştırmada herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişiden destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalede herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman

Bu çalışmada herhangi bir finansal destek alınmamıştır.